

*Ольга Говоровська
(Переяслав-Хмельницький)*

ПАРАДИГМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ХХІ СТ.

У статті розглядаються трансформації, які відбуваються у сучасній освітній системі, зосереджується увага на необхідності підвищення автономії навчальних закладів та їх співпраці з міжнародними освітніми агенціями та організаціями.

Ключові слова: *парадигма вищої освіти, трансформації системи освіти, автономія вищих навчальних закладів, Болонський процес, міжнародні організації, міжнародні агенції, міжнародні програми.*

У сучасній науці та науковій діяльності «інтеграція освіти», як поняття і реальний процес, використовується все частіше, засвідчуючи тенденції до необхідності об'єднання знань та дій. Дана тенденція обумовлена необхідністю наукового осмислення суті наукової інтеграції та її ролі в розвитку сучасного суспільства, природних та людських ресурсів. Під впливом процесів глобалізації міжнародного освітнього простору світове співтовариство прагне до створення адекватної концепції еволюції освіти, незалежно від місця проживання й освітнього запиту. Сучасна освіта має стати міжнародною; шкільна й університетська освіти набувають рис полікультурної освіти, яка розвиває здатність багатовекторного сприйняття та оцінювання явища з позиції різних культур або соціально-економічних формацій, створювати полікультурне середовище.

Разом з тим, неможна не враховувати, що світовий освітній простір об'єднує національні освітні системи різного типу і рівня, які значно різняться філософськими й культурними традиціями, рівнем цілей і завдань, якісними станами. Тому, на нашу думку, допустимо уособлювати світовий освітній простір, як єдиний організм, що формується, і в освітній системі якого наявні глобальні тенденції й збережено розмаїтість.

Трансформація парадигми сучасної системи освіти зумовлена необхідністю більшої персоналізації освіти та уваги до повного особистого розвитку, становлення нових вимог до організації і менеджменту освітньої діяльності, які не сумісні з традиційною моделлю. Інституційна реорганізація освітньої діяльності зумовлена багатьма проблемами, що породжені менеджментом централізованих систем, а саме: неефективністю, низькою мірою відповідальності за результати своєї роботи, негнучкістю і консерватизмом стосовно зовнішніх змін. За останні 20 років процес трансформації системи вищої освіти в Україні набув перманентного, проте, певною мірою безсистемного характеру. Однією з проблем реформування української системи вищої освіти є визначення форм і меж автономії вищих навчальних закладів задля ефективного їх функціонування, а також підтримання балансу між ступенем автономії та державним регулюванням навчального процесу з метою адекватного задоволення соціальних очікувань, зокрема поєднання ідеології вільного ринку з дотриманням принципів соціальної справедливості.

Автономія вищих навчальних закладів потрібна не сама по собі, а як необхідна умова реалізації відкритості, диверсифікації та здатності до змін національної системи освіти. Підвищення автономії сприяє посиленню зв'язку між освітою і виробництвом, тобто між установами, що генерують знання, і установами, які мають їх використовувати. Поширення і диверсифікація навчальних закладів нададуть можливість охоплювати все нові категорії студентів та задовольняти широкий ряд потреб в освіті. Форми освітньої діяльності поширюються відповідно до запитів специфічних груп суспільства: освіта дорослих, продовжені освітні програми, курси для менеджерів та адміністраторів тощо. Але, все ж таки, передовим фронтом країни повинна бути група навчальних закладів університетського рівня, як центрів найвищої якості, що мають вплив на всю сферу. Підвищення автономії державних закладів освіти на будь-якому рівні допомагає встановлювати їм прями, гнучкі відносини з бізнесовими колами,

продовжувати охоплювати ті сфери, де вони традиційно діяли, та зустрічати нові різноманітні потреби виробничих одиниць (особливо малих і середніх підприємств) для успішного здійснення технологічних та організаційних змін. Усе це пов'язано із Болонським процесом, основною метою якого є встановлення європейської зони вищої освіти, а також активізація європейської системи вищої освіти у світовому масштабі. Як, відомо, Болонська декларація містить сім основних положень:

1. Прийняття системи порівнянних ступенів, у тому числі шляхом запровадження додатка до диплому для забезпечення можливості працевлаштування європейських громадян і підвищення міжнародної конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти.

2. Введення двоциклового навчання: попереднього (pregraduate) і випускного (graduate). Перший цикл триває не менше трьох років. Другий повинен вести до отримання ступеня магістра або кандидата наук.

3. Впровадження європейської системи трансферу залікових одиниць трудомісткості для підтримки великомасштабної студентської мобільності (система кредитів). Вона також забезпечує право вибору студентом дисциплін. За основу пропонується прийняти ECTS (European Credit Transfer System), зробивши її накопичувальною системою, здатною працювати в рамках концепції «навчання впродовж усього життя».

4. Істотно розвинути мобільність учнів (на базі виконання двох попередніх пунктів). Розширити мобільність викладацького та іншого персоналу шляхом заліку періоду часу, витраченого ними на роботу в європейському регіоні. Встановити стандарти транснаціональної освіти.

Сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості з метою вироблення порівняльних критеріїв і методологій.

Впровадження вузівських систем контролю якості освіти та залучення до зовнішньої оцінки діяльності вузів студентів та роботодавців.

Сприяння необхідним європейським поглядам у вищій освіті, особливо в галузі розвитку навчальних планів, міжінституційному співробітництву, схемам мобільності та спільних програм навчання, практичній підготовці і проведенню наукових досліджень.

Місце, яке відводиться вищій освіті, в контексті приєднання до Болонського процесу, визначає для неї роль провідного центру. Більше того, роль університету, як гаранта академічного порядку і стабільності, може стати навіть ще важливішою. Вже сьогодні він повинен взаємодіяти з освітніми та іншими установами, поступово збільшуючи відкритість освітньої системи. Її зміст полягає в тому, що освіта, насамперед, не тільки процес передачі накопичених знань, а й виховання творчого підходу, моральних якостей, внутрішньої культури, здатності сприймати і брати активну участь у постійних змінах та самовдосконаленні. Незважаючи на те, що наукові і освітні установи нашої держави роблять тільки перші самостійні кроки у співпраці з міжнародними агенціями, треба відзначити, що з кожним роком установ готових до створення єдиної освітньої та наукової моделі, готових брати на себе роль методологічних центрів та новаторів суспільних перетворень, за якими має йти країна, стає все більше.

Існують певні передумови для налагодження співпраці та початку участі у міжнародних освітньо-наукових проектах. Зокрема, втілюючи стратегію сучасної системи освіти, університети повинні мати інтерес і поділяти цілі та завдання міжнародних освітніх агенцій і організацій, з якими вони бажають співпрацювати. Не менш важливим є і інтерес з боку агенцій підтримувати ініціативи з налагодження та розвитку співпраці, обміну досвідом, спільних розробок і міжкультурного діалогу між окремими експертами та дослідниками, малими та середніми підприємствами, науковими та дослідницькими установами й неурядовими організаціями держав.

За останнє десятиріччя Європейським Союзом розроблено цілу низку програм, які покликані підтримувати економічне зростання, створення робочих місць нової якості в державах-учасниках, сприяти розвитку інновацій, підтримувати економічне зростання в цих країнах. Пріоритети та завдання даних програм чітко формулюються Європейською комісією та погоджуються з державами-учасниками, чітко прив'язуються до статей бюджету Спільноти. Більшість агенцій реалізує свої пріоритети через проекти, які повинні мати європейську

спрямованість і чітку проєвропейську мету. Однак, у кожному випадку, проекти мають власні завдання, що впливають з пріоритетів програми. Наприклад, в освітніх програмах запропонованих Європейським Союзом, основним завданням є забезпечення Союзу високоякісними дослідженнями та аналітикою через підтримку співпраці науковців і студентів держав-учасників. Наряду з цим, програма «Молодь у дії» підтримує проекти мобільності та співпраці між молодіжними організаціями держав-учасників Європейського Союзу.

Важливим у даній співпраці є те, що такі проекти мають на меті розвиток нових знань або посилення діяльності у науковій та освітній сферах, розвитку мобільності осіб, обміну науковим досвідом, що є пріоритетним для створення єдиного освітнього простору. Учасники програм мають взяти на себе зобов'язання щодо використання людських та інших ресурсів на виконання проекту, розмір бюджету та внутрішня організація проекту відрізняються залежно від програми. У рамках проектів можливі такі види діяльності: створення мереж, обмін досвідом, міжнародний доступ до інфраструктури, проведення досліджень, організація конференцій та експертних обговорень. Можливі також проекти, в рамках яких надається підтримка вже наявним проектам на національному або транснаціональному рівнях. Проекти фінансуються в середньому на 50–70% з бюджету Спільноти, а необхідний залишок покривається з інших джерел, які шукає виконавець (з державних бюджетів своїх країн або за рахунок внесків приватних установ і грантів міжнародних організацій).

Досить правильним прикладом таких програм є Темпус, який підтримує мобільність вищих навчальних закладів як країн Європейського Союзу, так і за його межами. Дана програма заснована в 1990 році з метою максимально збалансованого співробітництва та вдосконалення систем вищої освіти в державах-членах ЄС і країн-партнерів. На сьогоднішній день у програмі беруть участь представники багатьох країн, зокрема: 27 держав-членів ЄС; 5 країн Західних Балкан – Албанія, Боснія і Герцеговина, Чорногорія, Сербія, Косово; 6 країн Східного регіону сусідства – Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Молдова, Україна; Російська Федерація; 10 країн Південного регіону сусідства – Алжир, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Лівія, Марокко; територія Палестинської автономії – Сирія, Туніс; 5 країн регіону Центральної Азії – Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан. Темпус підтримує модернізацію системи вищої освіти та створює простір для співпраці в країнах-партнерах ЄС через університетські проекти. Також програма спрямована на добровільне наближення систем вищої освіти в країнах-партнерах до здобутків розвитку вищої освіти в державах-членах ЄС, і додатково пропагує підхід міжлюдської співпраці. В основу програми покладено усвідомлення важливої ролі вищих навчальних закладів в процесі соціального, економічного та культурного розвитку, які є джерелами спеціальних знань, людських ресурсів і центрами підготовки нової генерації лідерів. Проекти програми Темпус користуються попитом і серед вищих навчальних закладів України.

Серед 53 українських університетів, що беруть участь у проектах Темпус 2012 року, 15 – не брали участі в останніх проектах програми, а 8 є взагалі новачками. Цього року, на відміну від минулих, українські вищі навчальні заклади беруть участь у найбільшій кількості проектів (5-6 проектів). Серед таких активних учасників можна відзначити Сумський державний університет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка. Національний університет «Львівська політехніка», Донецький національний університет економіки та торгівлі імені М. Туган-Барановського, Національний технічний університет нафти та газу, Севастопольський національний технічний університет, Харківський національний технічний університет, Київський національний університет будівництва та архітектури та багато інших.

Не менш цікавими, в плані розвитку та налагодження освіти нашої країни у відповідності до вимог Болонського процесу, є програми міжнародного Вишеградського Фонду. Даний фонд є міжнародною організацією, заснованою 9 червня 2000 р., у м. Братислава. Його засновниками є уряди країн Вишеградської групи (V4) – Чехія, Угорщина, Польща і Словаччина. Вишеградський фонд співпрацює з країнами Східної Європи через здійснення чотирьох грантових програм та декількох університетських програм, спрямованих на підтримку культурних, наукових та освітніх проектів, сприяння молодіжним обмінам і надання стипендій за програмами мобільності. У 2012

році бюджет фонду, складений із внесків урядів країн Вишеградської групи, дорівнював 7-ми мільйонам євро. Програми, які впроваджує даний фонд, здатні посилити співробітництво між нашою країною та країнами ЄС, на підставі вивчення позитивного досвіду та впровадження ефективних та налагоджених освітніх програм сумісно з закордонними колегами.

Деякі Українські навчальні заклади вже співпрацюють з Вишеградським фондом, зокрема Запорізький національний університет та Національний університет біоресурсів України. Останній співпрацює в рамках проекту «Сталий розвиток в аграрному секторі країн Вишеградської четвірки та співпрацюючих регіонів», який стартував 15 серпня 2011р. Його метою є заснування Вишеградської асоціації університетів як спільної дослідницької та освітньої платформи, що дозволить вивчити та реалізовувати питання сталого розвитку в аграрному секторі країн Вишеградської групи та співпрацюючих регіонів (Словенія, Україна, Болгарія, Австрія, Киргизька Республіка, Російська Федерація, Хорватія). У рамках даного проекту проводяться освітянські і наукові заходи, які сприяють диверсифікації джерел знань і практичного досвіду для студентів і дослідників, розробляється концепція створення спільних наукових ступенів та університетських програм, які беруть участь у проекті.

Програми оцінювання підвищення якості освіти у вищих навчальних закладах, у відповідності до умов Болонської декларації, пропонує Європейська Асоціація Університетів (European University Association — EUA). Її основним спрямуванням є програма акредитації вищих навчальних закладів, яка складається з двох етапів: перший – навчальний заклад самостійно проводить оцінку за методикою, яку пропонує ЄАУ, другий – асоціація залучає групу незалежних експертів (які посідають або посідали високі керівні посади в європейських освітніх установах), завданням яких є формування звіту із рекомендаціями для даного навчального закладу. Асоціація пропонує кожні два роки повторювати процес такої оцінки та контролювати процес впровадження рекомендацій і отриманих результатів. На жаль, участь українських навчальних закладів у даній програмі відбувається досить інертно, особливо зважаючи на те, що це вимагає готовності до змін не тільки від навчального закладу, а й від державних органів управління освітою також. Рекомендується, наприклад, впроваджувати і активізувати передові наукові дослідження у закладах освіти, які мають стати основою університетської підготовки, вводити системи загальноєвропейських наукових ступенів, формувати нові системи підвищення кваліфікації та перепідготовки, що задовольняла б потреби ринкової економіки, зменшувати розрив між сферою освіти та ринком праці та інше. В такому контексті навчальний заклад самостійно неспроможний корегувати та впроваджувати рекомендації надані ЄАУ, тому доцільно розглядати такі проекти, як елементи інтернаціоналізації системи освіти країни взагалі.

Досить великою популярністю користуються програми центру документації освіти в Європі (Documetation centre for education in Europe) та програми Ради з культурного співробітництва (Council for cultural cooperation), основним напрямом діяльності яких є вирішення проблем, пов'язаних із взаємовизнанням документів про освіту у країнах Європейського континенту, з різноманітним Європейським освітнім системам та проблемами, які виникають при підготовці молоді до вищої освіти та отримання професій, до світу праці і мобільності.

У нашій країні попитом користуються основні проекти даних центрів – п'ять великих проектів зі шкільною освітою, чотири з організації вищої освіти та педагогічних досліджень. «Побудова університету завтрашнього дня: політика і практика вищої освіти в Європі», «Вища освіта для демократичного суспільства» та ін Міжнародні програми в галузі вищої освіти: ERASMUS (обмін студентами різних країн), FORCE (продовжене навчання), PETRA (базове навчання), COMMET (співробітництво між університетом і бізнесом), EUROTECHNET (сприяння професій, пов'язаних з технологічними інноваціями), PHARE (розвиток дистанційної освіти), LINGUA (мовна підготовка).

Досить важливою для розвитку освіти у нашій країні є співпраця з Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури – ЮНЕСКО (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), до складу якої входять МБО (Міжнародне бюро освіти), МІПО (Міжнародний інститут планування освіти), СЕПЕС (Європейський центр з вищої освіти), КРЕСАЛК (Регіональний центр вищої освіти в Латинській Америці).

Із 313 основних програм, що передбачені освітніми планами ЮНЕСКО, три належать безпосередньо до освітнього напрямку, в інших питання освіти є складовими.

Програма «Освіта для всіх» – об'єднує програми та підпрограми, спільною метою яких є сприяння здійсненню прав на освіту для всіх, як у плані рівного доступу до освіти, так і в плані можливостей успішного навчання. Можна сказати, що ця програма є головною освітньою програмою ЮНЕСКО, тому що в межах її реалізації здійснюються заходи, безпосередньо спрямовані на досягнення стратегічної мети – ліквідацію неписьменності. В усьому світі налічується понад мільярд неписьменних, і, попри зусилля ЮНЕСКО і національних урядів щодо скорочення їхньої кількості, цей показник постійно зростає і в абсолютному, й у відносному вираженні. Тому основною метою програми «Освіта для всіх» є втілення в життя права на освіту, яке розглядається ЮНЕСКО, по-перше, як фундаментальне право кожної людини незалежно від її віку, статі, соціального становища, етнічної чи расової належності і, по-друге, як неодмінна умова соціального прогресу.

«Демократизація освіти» — підпрограма, спрямована на вивчення загальних проблем розвитку освітніх систем і розробку теоретичних та практичних підходів щодо їх реформування або вдосконалення. Тоді як в інших підпрограмах проблеми освіти розглядаються в їх різноманітних конкретних аспектах: боротьба з неписьменністю через загальне охоплення початковою освітою; навчання дорослих; жінка й освіта; неперервна освіта та ін.

Досить крупна програма — «Розробка та втілення політики в галузі освіти». Передбачені в ній заходи спрямовані на постійну підтримку діяльності держав-членів щодо розробки послідовної, практично та теоретично збалансованої політики в галузі освіти, а також щодо створення відповідних інфраструктур та пошуку коштів, необхідних для успішного функціонування освітніх систем. У її межах передбачаються заходи, що стосуються фундаментальних аспектів розвитку освітніх систем: політика, планування та фінансовий моніторинг у галузі освіти; теоретична розробка загальної стратегії розповсюдження писемності; створення універсальної системи критеріїв та рекомендацій стосовно розвитку освіти; зміст і методи навчання, дослідження і педагогічні новації; координація шкільного і позашкільного навчальних процесів; а також суто практичних, навіть утилітарних аспектів цієї проблеми: мобілізація та оптимальне застосування коштів; розвиток педагогічної та суміжних наук, з метою оновлення навчального процесу та підвищення його ефективності; шкільне будівництво; ергономіка навчальних приміщень; навчальні матеріали та обладнання.

Остання суто освітня крупна програма — «Освіта, підготовка кадрів і суспільство» — об'єднує заходи та дослідницькі проекти, що стосуються головних аспектів взаємодії між діяльністю у галузі освіти і процесами, що відбуваються у суспільстві: освіта й економіка; освіта й проблеми її соціальної адаптації; освіта і сфера праці; освіта і культура; освіта, наука і техніка; освіта і комунікація; освіта і спорт. Оцінюючи діяльність ЮНЕСКО в галузі освіти і, зокрема, в галузі ліквідації неписьменності, необхідно зазначити, що вона досить ефективна, хоч і є локальною за своїм характером.

Щороку в рамках проектів ЮНЕСКО СЄПСС (Європейський центр з вищої освіти) та IREG (International Observatory on Academic Ranking and Excellence), кафедрою ЮНЕСКО «Вища технічна освіта, системний аналіз та інформатика» при Національному технічному університеті «Київський політехнічний інститут» та учбово-науковим центром «Інститут прикладного системного аналізу» складається рейтинг навчальних закладів України ЮНЕСКО. В основі цих рейтингів лежить методика, розроблена для кращих університетів світу – «Shanghai Jiao Tong University TOP-500», яка була адаптована під українську освітню систему. У 2012 році перші місця цього рейтингу посіли Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Національний університет «Києво-Могилянська академія» і Національний медичний університет імені О.О. Богомольця. Такі рейтинги сьогодні є одним із важливих інструментів формування університетського бренду на міжнародному рівні, успіх участі в яких залежить від довіри громадськості, роботодавців, академічної спільноти, політиків.

Започаткована Євросоюзом стратегія є як орієнтиром, так і викликом для України, особливо

зважаючи на те, що реальна мобільність освіти продовжує мати велике значення, вона починає розглядатися як один з елементів інтернаціоналізації. Зростаюче значення набуває така освітня практика при якій мобільність здійснюється у віртуальному просторі або коли метою є створення міжнародних умов для обміну ідеями. Приєднання української наукової спільноти до використання даних міжнародних освітніх проектів та програм значно спростили б та допомогли нашій країні в процесі євроінтеграції, а також безумовно вирішили ряд важливих для освітніх закладів питань, зокрема: прискорення процесу інтеграції університету в міжнародний академічний простір зі збереженням і подальшим розвитком наукових напрацювань та їх застосуванням у міжнародних програмах та проектах; створення умов для поступового переходу до принципів та стандартів Болонського процесу; зміцнення позицій на світовому та національному ринках навчальних послуг; забезпечення доступу до інформаційних джерел кращого світового досвіду у галузі організації навчальної, дослідницької роботи, розвитку студентського самоврядування, встановлення ефективних взаємозв'язків з бізнесом та його ефективного використання в повсякденній практиці; залучення Університету до міжнародних навчальних і науково-дослідницьких проектів; використання міжнародних ресурсів для реалізації університетських навчальних та науково-дослідних програм.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. «Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти» / В. С. Журавський, М. З. Згуровський, Київ 2003, http://library.uipa.kharkov.ua/library/Documents/BolonProz/1/gol_prins.htm.
2. Електронна бібліотека у сфері освіти, ЮНЕСКО: діяльність в сфері освіти, Київ – 2012р., <http://kimo.univ.kiev.ua/MOrg/36.htm>.
3. Журавський В.С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні / В.С. Журавський. – К.: Вид. дім «Ін Юре», 2003. – 416 с.
4. Концепція гуманітарного розвитку України (проект). Всеукраїнський форум інтелігенції, Київ, 28 березня 2008 р. / Національний інститут стратегічних досліджень. – К., 2008. – 34 с.
5. Рейтинг університетів України III, IV рівнів акредитації Топ-200 Україна у 2012 році, <http://euroosvita.net/index.php/?category=7&id=1661>.
6. Сайт Національного Темпус-офісу в Україні, <http://tempus.org.ua/>.
7. Сайт Міжнародного Вишеградського Фонду, <http://visegradfund.org/>.

Говоровская О. Парадигмы высшего образования в контексте развития евроинтеграционных процессов XXI в.

В статье рассматриваются трансформации, которые происходят в современной образовательной системе, сосредотачивается внимание на необходимости повышения автономии учебных заведений и их сотрудничестве с международными образовательными агентствами и организациями.

Ключевые слова: парадигма высшего образования, трансформации системы образования, автономия высших учебных заведений, Болонский процесс, международные организации, международные агентства, международные программы.

Govorovska O. Paradigms of higher education in the context of European integration processes in XXI century.

This article discusses the transformation, then taking place in the modern educational system focuses on the need to increase the autonomy of schools and the cooperation with international educational agencies and organizations.

Keywords: paradigm of higher education, the transformation of the education system, the autonomy of higher education institutions, the Bologna process, international organizations, international agencies, and international programs.